

Dekáda poistenia v starobe na Slovensku ako členskej krajine Európskej únie

Rastislav Bednárík

Autor sa zameriava na popis zrodu, vývoja a perspektívy penzijného systému na Slovensku. Podrobnejšie potom analyzuje nastavenie a zmeny parametrov priebežného piliera a kapitalizačného piliera v období po vstupe Slovenska do Európskej únie v roku 2004. Práve od začiatku toho roka vstúpil do platnosti zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení, plne postavený na poisťnom princípe, s definovanými poisťnými sadzbami a na ne nadväzujúcimi dávkami. Od nasledného roku časť občanov získala zákonom č. 43/2004 Z.z. o starobnom dôchodkovom sporení možnosť účasti v kapitalizačnom systéme sporenia do staroby. Povinné platby poisťného (rozdelené u časti občanov - t.č. 1,5 mil. osôb - do priebežného a do kapitalizačného piliera) sa po získaní nároku na penzijnú dávku premietajú do starobného dôchodku. Účastníci v kapitalizačnom pilieri majú úmerne svojím zníženým platbám poisťného do priebežného systému z neho aj nižšie dávky. V prípade dobrej investičnej politiky súkromných správcovských spoločností suma zloženej penzie môže byť aj vyššia, než keby penzia pochádzala len z priebežného piliera. Za posledných desať rokov pri doladovaní systému registrujeme veľa čiastkových i zásadnejších zmien. Najvýznamnejšie - definovanie mechanizmu rastu veku odchodu do dôchodku a zníženie významu kapitalizačného piliera - boli uskutočnené v roku 2012.

Slovensko vstupovalo do Európskej únie 1. 5. 2004 s novým legislatívne upraveným penzijným systémom, od ktorého si politici sľubovali vyriešenie problému financovania životných nákladov ľudí na starobnom dôchodku. Boli presvedčení, že zásluhový princíp v priebežnom prvom pilieri v spojení so sporiacim druhým pilierom postupne zvýšia sumy starobných dôchodkov a priblížia tak životnú úroveň starších ľudí voči pracujúcej populácii. Zároveň predpokladali, že vtedajšie zvýšenie veku odchodu do dôchodku (na 62 rokov veku) bude dostatočne riešiť približujúci sa demografický problém rastu podielu starších v spoločnosti. Prax však ukázala, že v priebehu uplynulých 10 rokov nestačilo korigovať pôvodné parametrické nastavenie a že demografické starnutie je treba lepšie reflektovať do penzijného systému.

Zabezpečenie v starobe má individuálny rozmer, zároveň však ide o výsostne spoločenskú otázku. Slovenský penzijný systém korení v minulom československom systéme, kedy fungoval priebežný (pay-as-you-go) systém. Zmeniť zabeháný systém vytvorený v 20-tych rokoch a dotvorený ešte v 80-tych rokoch minulého storočia nebolo jednoduché a obdobie 1989–2003 sa vyznačovalo pokusmi o inkorporáciu modelu fungujúceho vo vyspelých európskych ekonomikách.

Predovšetkým francúzske skúsenosti s využitím medzigeneračnej solidarity (ekonomicky aktívni poisťenci prispievajú na starobné dôchodky penzistov) viedli najprv k vytvoreniu finančnej bázy nového systému. Od 1. januára 1995 na Slovensku nadobudol účinnosť zákon č. 274/1994 Z.z. o Sociálnej poisťovni, nadväzujúci na právnu úpravu ešte zo začiatku roku 1993 - zákon č. 7/1993 Z.z. o zriadení Národnej poisťovne a financovaní zdravotného poistenia, nemocenského poistenia a dôchodkového poistenia a zákon č. 8/1993 Z.z. o Fonde nemocenského poistenia a Fonde dôchodkového poistenia a ich hospodárení. Tieto zákony zaviedli systém poistenia do staroby a príspevky poisťencov do fondov starobného poistenia boli základom pre vyplácanie starobných dô-

chodkov. Priama väzba medzi odvodmi a dávkami však zatiaľ nefungovala. Až do konca roku 2003 sa výpočet sumy dávky starobného dôchodku riadil zákonom č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení, kde suma dávky starobného dôchodku závisela od príjmov v posledných 5 rokoch práce a najmä tesne pred vstupom Slovenska do Európskej únie bola výrazne limitovaná pomerne nízko stanoveným stropom (oproti zárobku).

Posilnenie poisťného princípu - teda doplnenie princípu medzigeneračnej solidarity o princíp zásluhovosti, kedy štedrosť dávky závisí od sumy poisťného - prináša právna úprava zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení s účinnosťou od 1. januára 2004. Táto právna úprava už čerpá zo skúseností nemeckého systému najmä pri výpočte sumy dávok starobných dôchodkov. Treba dodať, že pôvodne (zákon č. 413/2002 Z.z. o sociálnom poistení, ktorý nikdy nenadobudol účinnosť) malo ísť len o dokončenie prestavby priebežného systému poistenia. To, že slovenský parlament napokon presadil popri priebežnom aj fondový (kapitalizačný) systém, znamenalo prepracovať zákon z roku 2002 a vytvoriť predpolie pre zavedenie druhého (fondového) piliera poistenia v starobe.

Pravidlá pre financovanie a výplatu starobných dôchodkov z druhého piliera formuluje zákonodarca v zákone č. 43/2004 Z.z. o starobnom dôchodkovom sporení, ktorý bol prijatý v parlamente 20. 1. 2004 s účinnosťou od 1. 1. 2005. Prvý a druhý pilier sú úzko prepojené spôsobom ich financovania, keďže suma poisťných odvodov je jedna a až po odvedení do Sociálnej poisťovne sa príspevky rozdeľujú - časť ide do fondov prvého piliera (spravovaných Sociálnou poisťovňou) a časť do fondov druhého piliera (spravovaných komerčnými dôchodkovými správcovskými spoločnosťami).

Treba konštatovať, že finančná schéma sociálneho zabezpečenia do staroby bola na Slovensku narysovaná a inštitucionálne vybudovaná ešte pred vstupom do Európskej únie, teda pred 1. májom 2004. Okrem dvojpilierového povinného systému poiste-

nia do staroby fungoval aj systém doplnkového dôchodkového poistenia (neskôr sporenia) - postavený zákonom č. 123/1996 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom poistení zamestnancov, ktorý bol zmenený zákonom č. 650/2004 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom sporení platnom doteraz. Zúčastníci o finančné zabezpečenie do staroby tak mali k dispozícii aj spoločensky garantované minimum (prvý priebežný systém), kde sa už čiastočne využívali výhody princípu zásluhovosti, aj možnosť prilpenia cez pôsobenie finančného trhu (druhý fondový pilier) a aj možnosť dodatkového individuálneho pripoistenia (v doplnkovom dôchodkovom poistení či v komerčnom životnom poistení) zaručujúceho vyšší dôchodok v starobe. Poznámka - postavené systémy zatiaľ nekooperujú s ďalšími možnosťami finančného zabezpečenia v starobe - využívanie súkromných úspor a kapitálu starších občanov.

Spoločenský rozmer penzijného slovenského systému deklaruje váha starobných dôchodcov v spoločnosti a váha ich penzií v ekonomike verejných financií. Podľa údajov Sociálnej poisťovne, k 31. 12. 2013 boli vyplácané nasledovné počty dôchodkov (tabuľka č. 1.)

Podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky, ku koncu r. 2013 žilo na

Tabuľka č. 1: Počty vyplácaných dôchodkov Sociálnou poisťovňou k 31. 12. 2013

Typ dôchodku	Počet poberateľov
- starobný	988 277
- predčasný starobný	21 935
- invalidný	231 547
- vdovský	295 894
- vdovecký	39 918
- sirotský (detí)	25 758
- invalidný z mladosti	9 060
- manželky	826
- sociálny	2 152

Zdroj: Sociálna poisťovňa

Tabuľka č. 2: Hodnota vyplácaných dôchodkov v roku 2013 v tis. Eur

Typ dôchodku	Suma výdavkov
- starobný	4 391 172
- predčasný starobný	117 644
- invalidný	743 595
- vdovský a vdovecký	598 879
- sirotsky (deti)	42 533

Zdroj: Sociálna poisťovňa

Slovensku 5,416 mil. obyvateľov, čo teda znamená, že podiel poberateľov starobných dôchodkov činil vyše 18,2 % populácie.

Hodnota vyplácaných dôchodkov v roku 2013 bola nasledovná - viď tabuľka č. 2.

Podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky bola v r. 2013 hodnota HDP 72 134 100 tis. Eur, čo znamená, že podiel vyplácaných súm starobných dôchodkov v pomere k HDP činil 6,1 %. Keď k tomu pripočítame ďalšie dôchodky vyplácané Sociálnou poisťovňou, dôjdeme k podielu 8,2 % z HDP.

Vývoj dôchodkovej reformy - individuálny aspekt

Obdobie po roku 2003 môžeme charakterizovať ako „dolaďovanie“ - to v prvých 5 až 8 rokoch, keď neskôr išlo o prijatie zásadnejších zmien.

Úprava a nastavenie prvého i druhého piliera v uplynulom období podliehali zákonným zmenám. Pôvodne stanovená minimálna doba platenia príspevkov oprávňujúca poberať dávku bola stanovená na 10 rokov tak v prvom, ako aj v druhom pilieri; v súčasnosti však sa táto doba pre prvý pilier zvýšila na 15 rokov. Pôvodné podmienky pre oprávnenie poberania predčasného starobného dôchodku boli rozšírené o podmienku maximálne 2 chýbajúcich rokov do veku odchodu do dôchodku a o absenciu zárobkovej činnosti.

V krátkom čase po zahájení reformy od roku 2005 bol osobám mladším ako 47 rokov umožnený vstup do novovytvoreného druhého fondového piliera dôchodkového starobného sporenia. Pôvodné nastavenie platieb poistného 9 % do prvého (priebežného) a 9 % do druhého (fondového) piliera signalizovalo pre mladšie vekové ročníky rozdelenie vyplácania dávky na 2 časti - časť budú dostávať z prvého piliera (zo Sociálnej poisťovne) a časť z druhého piliera (od dôchodcovských správcoských spoločností). Pôvodne povinný systém vstupu do druhého piliera je dnes nahradený dobrovoľným rozhodnutím sa poistenca vo veku do 35 rokov.

V sadzbách financovania poistenia na starobu osobitne odvádza poistenie zamestnanec do prvého piliera (4 % z vymeriavacieho základu) a osobitne odvádza poistné (za svojich zamestnancov) zamestnávateľ, ktorý u veľkého počtu poistencov rozdelí odvod čiastočne do Sociálnej poisťovne (1. pilier) a čiastočne do dôchodkovej správcovskej spoločnosti (2. pilier). Pôvod-

ne odvody zamestnávateľa u poistencov účastných aj na 2. pilieri v objeme 5 % išli do Sociálnej poisťovne a v objeme 9 % išli do správcovskej spoločnosti; od 1. 9. 2012 ide do 1. piliera z odvodu zamestnávateľa 10 % a do 2. piliera idú 4 %. Keďže v r. 2004 zamestnávateľia odvádzali spolu nie 14 % ale 16 %, zvyšné 2 % teraz idú do posilneného Rezervného fondu v Sociálnej poisťovni; to isté platí aj pre SZČO, ktorí odvádzali v roku 2004 do Sociálnej poisťovne 20 % z vymeriavacieho základu (ktorým vtedy bolo 50 % zdaneného príjmu, kým v súčasnosti viac - 52,6 %) a v súčasnosti odvádzajú 18 % na starobné poistenie (s možnosťou 4% odvodu do správcovskej spoločnosti - predtým to bolo 9 %).

Postupne sa zmenili ohraničenia vymeriavacích základov pre odvody do poistných systémov. Cieľom bolo zvýšiť výber. Miesto minimálnej mzdy ako referenčnej hodnoty pre najnižší vymeriavací základ bol zavedený limit najprv na úrovni 44,2 % priemernej mesačnej mzdy v národnom hospodárstve a v súčasnosti na úrovni 50 % priemernej mesačnej mzdy. Pre odvody do poistenia v starobe bol v r. 2004 maximálny vymeriavací základ na úrovni 3-násobku priemernej mesačnej mzdy v národnom hospodárstve, neskôr sa to zvýšilo na 4-násobok a teraz je to 5-násobok takejto mzdy.

Výpočet sumy dávky starobného dôchodku v čase vstupu do EÚ zohľadňoval a zohľadňuje tri parametre. Mesačná suma dávky sa vypočítala a vypočítava ako násobok počtu rokov platenia poistných príspevkov (obdobie dôchodkového poistenia), priemernej osobného mzdového bodu a aktuálnej dôchodkovej hodnoty. Priemerný osobný mzdový bod sa určil ako podiel súčtu osobných mzdových bodov dosiahnutých v jednotlivých kalendárnych rokoch rozhodujúceho obdobia a obdobia dôchodkového poistenia v tomto období. Osobný mzdový bod sa určoval a určuje ako podiel ročného hrubého príjmu poistenca a priemernej ročnej mzdy v hospodárstve SR. Aktuálna dôchodková hodnota bola pôvodne stanovená ako 1,25 % priemernej mesačnej mzdy poistenca v hospodárstve SR, so zámerom dosiahnuť 50% návratnosť príjmu v sume dávky starobného dôchodku. Na rok 2014 bola dôchodková hodnota stanovená Opatrením MPSVR SR č. 469/2013 Z.z. na úroveň 10,2524 Eura.

Osobitne boli dolaďované parametre výpočtu dávky. Pôvodne sa do výpočtu sumy dávky starobného dôchodku započítavali doby platenia poistného od roku 1994, v súčasnosti je to od roku 1984. Pôvodne započítavaná hodnota osobného mzdového bodu nebola obmedzená, dnes je obmedzená na hodnotu 3 body (čo je 3-násobok priemernej mzdy v národnom hospodárstve v príslušnom roku). Pôvodne sa počítalo s postupným uvoľňovaním obmedzenia priemerného osobného mzdového bodu, v súčasnosti je však stanovený opačný postup s postupným sprísňovaním obmedzenia maximálnej hodnoty priemerného osobného mzdového bodu. Raz ročne (k 1. januáru) sa vykonáva úprava dôchodkovej

hodnoty podľa rastu hrubých zárobkov (podiel priemernej mzdy zistenej za 3. štvrtrok predchádzajúceho kalendárneho roka a priemernej mzdy zistenej za 3. štvrtrok kalendárneho roka pred dvoch rokov). Takisto sa zmenil dátum pravidelnej ročnej valorizácie dávky z 1. júla na 1. január (kde sa postupuje najmä podľa rastu spotrebiteľských cien). V súčasnosti po dosiahnutí veku odchodu do dôchodku sa na starobný dôchodok preklasifikuje (prepočíta) tiež invalidný dôchodok (s tým, že poberateľ dostane tú sumu, ktorá je vyššia).

Treba poznamenať, že od roku 2006 boli zavedené Vianočné príspevky pre dôchodcov (tak starobných, ale aj invalidných, vdovy a siroty). Je to jednorazová dávka, ktorá napr. na Vianoce 2013 dosiahla maximálnu sumu 75 Eur pre tých s najnižšími penziami.

Reforma zohľadňujúca udržateľnosť finančných zdrojov

Reforma mala za účel nielen zásadne zvýšiť štedrosť dávok, ale aj túto štedrosť udržať v rámci možností, ktoré poskytovali naplňujúce sa fondy starobného poistenia najprv v Sociálnej poisťovni (prvý pilier) a potom aj v správcovskej spoločnostiach dôchodkového sporenia (druhý pilier). Výpočet dávky starobného dôchodku z prvého piliera ešte veľa rokov bude určujúci pre kumulovanú penziu, a preto výrazne záleží na úprave tohto výpočtu. Každý z parametrov - teda obdobie poistenia, priemerný osobný mzdový bod i aktuálna dôchodková hodnota - podliehal a podlieha novým a novým úpravám, väčšinou v zmysle znížiť štedrosť dávky. Obdobie poistenia sa obmedzilo zrušením či znížením tzv. náhradných období, keď pre nových poistencov (tí, ktorí začali platiť poistné na starobné poistenie po účinnosti zákona, teda po 1. 1. 2004) sa už nezapočítava obdobie vzdelávania, a pre všetkých sa už nezapočítava obdobie nezamestnanosti. Priemerný osobný mzdový bod bol pôvodne obmedzený na hodnotu 3, avšak v prechodnom období táto hodnota bola znížená, aby sa neskôr pristúpilo nie k jej rastu, ale naopak zníženiu (v roku 2018 sa tento pokles má zastaviť na úrovni hodnoty 2,3). Tretí parameter - aktuálna dôchodková hodnota - zostáva zatiaľ bez zmeny, keď jeho úprava závisí od miery rastu priemernej mzdy v národnom hospodárstve.

Výpočet dávky starobného dôchodku z prvého piliera v jednej časti má tiež zabudovaný mechanizmus zvýšenia sumy dávky pre osoby s nízko vypočítaným priemerným osobným bodom - ktorého hodnota je pod úrovňou 1 bodu. Vtedy sa tento bod mierne navyšuje a tým je celková suma dávky mierne vyššia. Toto je však jediný praktický prejav solidarity nastaveného systému, teda princíp zasluhovosti tu podlieha pozitívnej diskriminácii u nízko príjmových skupín. Aktuálne sa však vedie diskusia o tom, že nie každý občan s vypočítaným nízkym starobným dôchodkom by automaticky mal dostať viac, zohľadňovať by sa malo aj celkové obdobie platenia príspevkov.

Výpočet dávky z druhého piliera je riadený aktuárskymi princípmi, kde sa nasporená suma proporcionálne prepočíta na predpokladané obdobie vyplácania dávky. Podľa zákona „príslušná dôchodková správcovská spoločnosť prevedie z dôchodkového fondu, ktorého dôchodkové jednotky boli v deň požiadania o vyplácanie starobného dôchodku alebo predčasného starobného dôchodku evidované na osobnom dôchodkovom účte sporiteľa, príslušnej poisťovni, s ktorou sporiteľ uzatvoril zmluvu o budúcej zmluve o vyplácaní doživotného starobného dôchodku alebo doživotného predčasného starobného dôchodku, peňažné prostriedky alebo po dohode s poisťovňou iné aktíva v hodnote potrebnej na vyplácanie doživotného starobného dôchodku alebo na vyplácanie doživotného predčasného starobného dôchodku“ (Zákon č. 43/2004 Z.z.). Občan tesne pred odchodom do dôchodku si teda musí zvoliť jednu z poisťovní oprávnených vypláčať tieto dôchodky a zakúpiť si u nej doživotný starobný dôchodok alebo doživotný predčasný starobný dôchodok, ktorý mu bude následne vyplácaný.

Osobitnú pozornosť venovali celé tímy reformátorov celkovej udržateľnosti penzijného systému, keď už na začiatku zdvihli vek odchodu do dôchodku pre všetkých na úroveň 62 rokov. Išlo o dosť razantný krok - pre mužov sa tento vek zdvihol zo 60 na 62 rokov veku v priebehu dvoch rokov - do roku 2006. Rast veku odchodu do dôchodku u žien bol rozložený na 10-ročné obdobie, keďže predchádzajúca úprava umožňovala ženám, ktoré vychovali viac detí, skorší odchod do dôchodku než mužom. Toto opatrenie malo výrazný dopad najmä na zníženie počtu nových žiadateľov o starobný dôchodok, čo vo svojom dôsledku znamená nižšie nároky na sumy vyplácaných dávok starobných dôchodkov. Takto reálne sa za 10 rokov posunul skutočný vek odchodu do dôchodku, čo vypovedajú aj údaje v grafoch č. 1. a č. 2.

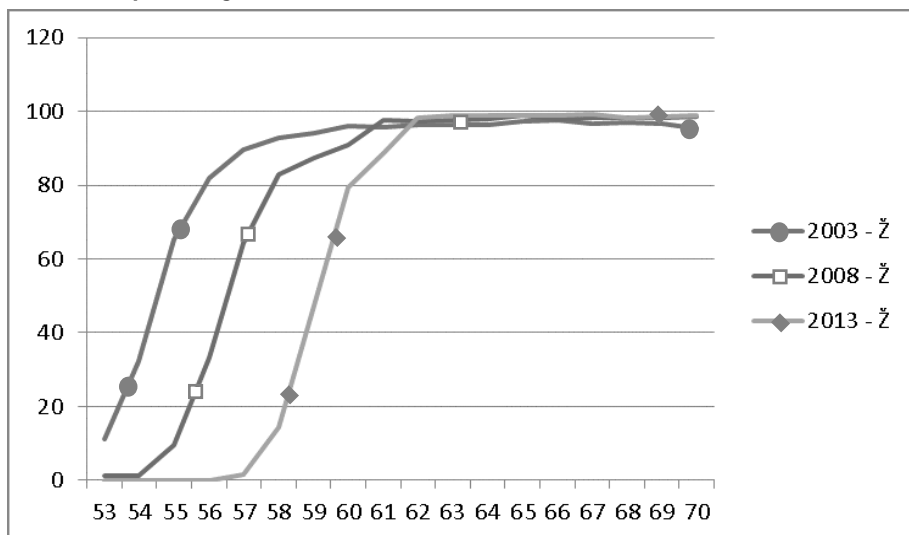
U žien sa vek odchodu do dôchodku reálne postupne za 10 rokov zvýšil o 5 rokov [keď napr. 60%-ný podiel žien poberajúcich starobný (alebo plný invalidný) dôchodok sa z veku 55 rokov zvýšil na vek 60 rokov].

U mužov sa reálne zvýšil vek odchodu do dôchodku za 10 rokov o 2 roky (keď napr. vyše 60%-ný podiel mužov poberajúcich starobný dôchodok sa z veku 60 rokov zvýšil na vek 62 rokov).

V záujme stimulácie pre neskorší odchod do dôchodku, osobitnému režimu podliehajú odchýlky v dátume odchodu do dôchodku. V rámci režimu skoršieho odchodu do dôchodku sa suma vypočítaného starobného dôchodku znižuje a naopak pri neskoršom odchode do starobného dôchodku sa suma starobného dôchodku navyšuje. Suma predčasného dôchodku sa tak za každý mesiac pred termínom začatia poberania dávky znižuje o 0,5 percenta a suma odloženého dôchodku sa naopak navyšuje o 0,5 percenta za každý mesiac neskoršieho začiatku poberania dávky.

K štedrosti dávky starobného dôchodku má čo povedať aj systém valorizácie už vy-

Graf č. 1: Podiel žien v SR v % poberajúcich starobný dôchodok v jednotlivých vekových kategóriách

Zdroj: Štatistický úrad SR a Sociálna poisťovňa, vlastný prepočet

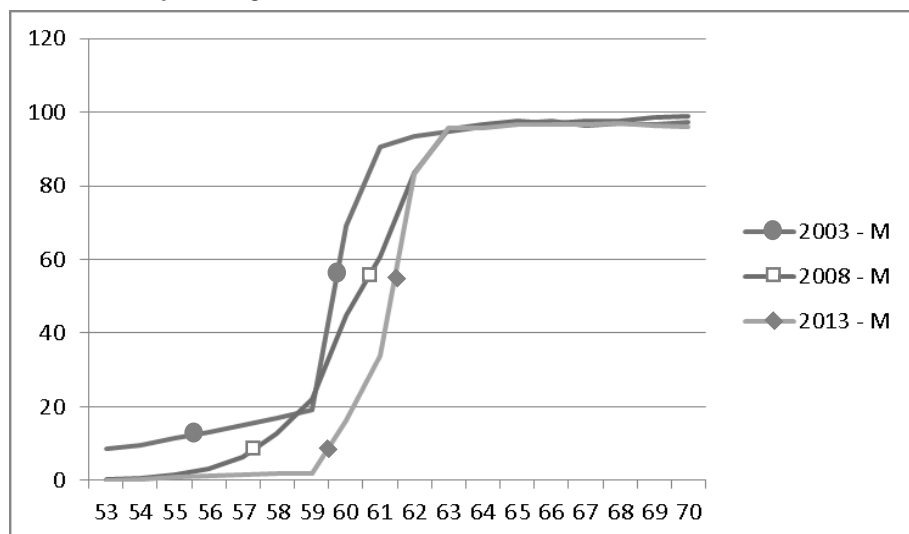
Poznámka: v roku 2003 časť dôchodkyň miesto starobného poberala plný invalidný dôchodok

plácaných dôchodkov a nielen obmedzenia pri stanovovaní nových starobných dôchodkov. Zatiaľ sa v tejto oblasti šetrenie prejavilo v znižovaní váhy miezd a vo zvyšovaní váhy spotrebiteľských cien vo vzorci výpočtu miery valorizácie už vyplácaných dôchodkov (keďže mzdy predbiehajú ceny). Aby na to nedoplatili dôchodcovia s extrémne nízkymi starobnými dôchodkami, od roku 2013 sa dôchodky zvyšujú o pevnú sumu a nie o percento.

Udržateľnosť systému je aj v nastavení parametrov pre výber poistného. Od roku 2004 sa viackrát zmenili podmienky výberu, vždy so zámerom ho zvýšiť. Už sme spomínali zmeny v ohraničení vymeriavacích základov (aj minimálny, aj maximálny sa zvyšovali). U samostatne zárobkovo činných osôb dokonca aktuálne sa ročne bude zvyšovať aj vymeriavací základ, keďže tam je

priestor na toto zvyšovanie (u SZČO sa odvody neodvíjajú od celkových ziskov, ale len od časti ich ziskov). Sadzby odvodov poistného sa celkovo nezdvihli, keďže bol a je silný tlak zamestnávateľov na zníženie a nie zvýšenie poistného. Teda teoretická cesta k udržateľnosti systému formou rastu sadzieb poistného je zatiaľ neprierodná. Zavádzajú sa však ďalšie formy. Jednak odvodom na starobné poistenie začali od roku 2013 podliehať aj príjmy z mimopracovných pomerov (z dohôd o vykonaní práce, z dohôd o pracovnej činnosti, atď.). V legislatíve sa ďalej viac rozpracovali možnosti splácania nezaplateného poistného - teda pohľadávok voči Sociálnej poisťovni, v snahe zvýšiť mieru výberu poistného. Boľavým miestom výberu poistného však na Slovensku v dôsledku vysokej miery nezamestnanosti zostáva absencia výberu od neza-

Graf č. 2: Podiel mužov v SR v % poberajúcich starobný dôchodok v jednotlivých vekových kategóriách

Zdroj: Štatistický úrad SR a Sociálna poisťovňa, vlastný prepočet

Poznámka: v roku 2003 časť dôchodkyň miesto starobného poberala plný invalidný dôchodok

mestnaných. Miera nezamestnanosti, dlhodobá oscilujúca okolo 13 %, je výraznou prekážkou rastu výberu poisťného a teda aj limitom pre štedrosť dávok.

Výrazným krokom k udržateľnosti aktuálneho penzijného systému je zavedenie druhého fondového piliera. Do budúca sa tým znižujú požiadavky voči štedrosti priebežného piliera a otvára sa cesta na finančnú participáciu občanov na chode správocských spoločností spravujúcich fondy v druhom pilieri. V krátkodobom a strednodobom horizonte síce zavedenie druhého piliera odčerpáva príjmy poisťného, čím sa znižujú fondy vybraného poisťného slúžiace na výplatu dávok starobných dôchodkov z priebežného piliera, avšak v dlhodobom výhľade časť penzie bude vyplácaná z druhého piliera, čím sa zvýši potencia pre rast štedrosti dávok z prvého priebežného piliera. Viacero opatrení vykonaných v zákone o starobnom dôchodkovom sporení, najmä ako reakcia na finančnú krízu a straty vo fondoch druhého piliera, smerovalo k zúženiu rozhodovania správocských dôchodkových spoločností o alokácii finančných prostriedkov na finančných trhoch a k posilneniu vplyvu vkladateľov na smerovanie pôžičiek a investícií vykonávaných bankami spravujúcimi penzijné súkromné fondy (napríklad v súčasnosti je výrazne najviac peňazí alokovaných v dlhopisových fondoch).

Sila druhého piliera je daná 2 skutočnosťami. Jednak počtom osôb, ktoré si sporia na dôchodok (a teda sú zo zamestnávateľskej kvóty posielané ako časť vybraného poisťného do druhého piliera) a jednak sadzbou poisťného. Čo sa týka počtu poistencov v druhom pilieri, tých je takmer 1,5 mil. osôb, a čo sa týka čistej hodnoty majetku v dôchodkových fondoch, podľa Asociácie dôchodcovských správocských spoločností k 25. 4. 2014 to činilo spolu 5,95 mld. Eur (najviac v dlhopisových fondoch - spolu 5,33 mld. Eur). Zo začiatku bol zámer vybudovať silný druhý fondový pilier, dokonca boli úvahy zrušiť prvý priebežný pilier a prebudovať penzijný systém na fondovom princípe. Napokon od roku 2005 sa odvádzalo do druhého piliera 9 % z vymeriavacieho základu, aby od septembra 2012 sa táto sadzba znížila na 4 %. Aktuálne znenie zákona hovorí, že od roku 2017 sa má táto sadzba začať postupne dvíhať, až v roku 2024 má dosiahnuť hodnotu 6 %. Stále zároveň platí, že sporiťel v druhom pilieri môže platiť aj dobrovoľné príspevky navyše povinných príspevkov, čím si rozširuje možnosti komerčného poisťovania. Keď spočítame pomer sadzieb povinného poisťovania do staroby do prvého piliera (10 % + 4 %) a do druhého piliera (4 %), vychádza to na 14 : 4, hoci ešte v roku 2011 to bolo 9 : 9. Váha druhého piliera v penzijnom systéme na Slovensku sa tak znížila.

Perspektíva penzijnej reformy

Súčasná diskusia naznačuje, že sa stále uvažuje o zlepšovaní pozície udržateľnosti penzijného systému na Slovensku. Demografické prognózy hovoria o starnutí popu-

lácie a o zvyšovaní zaťaženia produktívnej populácie starobnými dôchodcami. V dlhodobšej prognóze sa uvažuje o podiele 17 % starších obyvateľov vo veku 65 a viac rokov na populácii v roku 2020, ktorý narastie do roku 2050 na podiel 30 %. V absolútnych číslach dávkami starobného poisťovania v roku 2020 treba zabezpečiť 936,5 tis. osôb starších ako 65 rokov, kým v roku 2050 to bude už 1641,5 tis. osôb starších ako 65 rokov (Bleha, Šprocha, Vaňo, 2013). Obavy z udržateľnosti sa tak týkajú najmä obdobia po roku 2020, a to v súvislosti s rastom celkového zaťaženia. V štúdií spomínaných autorov sa píše: „Kým v roku 2011 pripadalo na 100 obyvateľov v produktívnom veku (20–64 rokov) 52 neproduktívnych obyvateľov (vo veku do 19 rokov alebo vo veku nad 64 rokov), v roku 2060 by už malo žiť na Slovensku viac obyvateľov v neproduktívnom veku ako v produktívnom (na 100 obyvateľov v produktívnom veku by malo pripadnúť 101,2 v neproduktívnom veku).“ V súvislosti s prognózovaným predĺžovaním veku dožitia a teda aj predĺžovaním obdobia poberania dávky starobného dôchodku sa pre účely zachovania udržateľnosti aktuálneho systému zavádza rast veku odchodu do dôchodku. V makropohľade to znamená udržať celkový počet poberateľov dávok starobného poisťovania na približne rovnakej úrovni a to tak, že budúci žiadatelia o starobný dôchodok budú svoje žiadosti písať vo vyššom veku než tí súčasní žiadatelia. Novela zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poisťovaní z roku 2012 už počítala s takouto možnosťou, keď od roku 2017 sa zavádza nadviazanie veku odchodu do dôchodku na vek dožitia. Konkrétne - ak sa zvýši vek dožitia, zvýši sa aj vek odchodu do dôchodku. Zákon dokonca stanovuje určitý automatický mechanizmus tohto rastu.

Sociálno-demokratická koncepcia reprezentovaná politickou stranou SMER (Programové zameranie SMER, 2011) zdôrazňuje, že dôchodkový systém by mal byť postavený na rovnakom dôchodkovom nároku pre všetkých (aby zabezpečoval minimálne dôchodkové príjmy) a na vyváženej miere solidarity a zásluhovosti. V tejto súvislosti je zámer zákonne zaviesť kategóriu minimálneho dôchodku, obnoviť význam doplnkového dôchodkového sporenia (a to najmä prostredníctvom zvyšovania jeho atraktivity pre všetkých, ktorí naň prispievajú), a to všetko pri zachovaní finančnej udržateľnosti priebežne financovaného dôchodkového systému.

Liberálna koncepcia penzijnej reformy sa však neuspokojuje s parametrickými vylepšeniami. Durana (2012) píše, že najlepším riešením je prenechať zodpovednosť za úspory do staroby na verejnosť, druhým najlepším riešením je povinné sporenie (teda prejsť na fondový systém) a až tretím najlepším riešením je zachovať (a znovu zvýšiť váhu) druhého fondového piliera, ktorý obnovuje osobnú zodpovednosť za dôchodkové zabezpečenie, pričom však treba znížiť vysoké daňovo-odvodové zaťaženie práce (t. č. až 50 %).

Konzervatívna koncepcia penzijnej reformy prezentovaná politickou stranou Kres-

ťanskodemokratické hnutie (Volebný program KDĽ, 2012) počíta s parametrickými zmenami, kde by sa mala posilniť solidarita v prvom priebežnom pilieri na úkor zásluhovosti (napr. stanoviť maximálnu výšku dôchodku) a posilniť prepojenie na rodinnú politiku - zvýhodniť odchod do dôchodku v závislosti od počtu detí, rozšíriť možnosť daňovej asignácie pre zamestnané deti (poskytnutie časti dane z príjmu rodičom, ktorí sú poberateľmi starobných dôchodkov), atď. KDĽ z času na čas podáva návrhy v parlamente na návrat k zrušenému systému odpočítania sadzby poisťného na starobné poisťovanie za každé nezaopatrené dieťa o 0,5 %.

Stále sa však málo diskutuje o možnostiach zvýšenia výdatnosti príjmov občanov po ukončení pracovnej aktivity. Zatiaľ sa len upozorňuje na potrebu ďalších zdrojov mimo dávok starobných dôchodkov (ktoré sú pre väčšinu obyvateľstva zatiaľ málo výdatné) a objavujú sa názory, že ľudia ešte hlboko pred odchodom do dôchodku by si mali vytvárať kapitálové rezervy (Baláz, 2012). Uvažuje sa s modelom takej štruktúry príjmov občana v starobe, kde dávka starobného dôchodku bude tvoriť 65 % zdrojov na zabezpečenie potrieb a jeho nasporené kapitálové zdroje budú tvoriť 35 % výdavkov na uspokojovanie potrieb. Takéto modely sú však aplikovateľné na situáciu do budúca, aktuálne je potrebné sa vysporiadať s nízkou úrovňou dôchodkov, ktoré v priemere dosahujú dnes úroveň cca 400 Eur, čo je hlboko pod úrovňou dôchodkov v ekonomicky vyspelejšej časti Európy.

Čiastočne sa týmito otázkami venuje Národný program aktívneho starnutia na obdobie rokov 2014–2020, prijatý vládou Slovenskej republiky v decembri 2013. V tomto období by sa mal ustanoviť minimálny starobný dôchodok v závislosti od počtu odpracovaných rokov, pripraviť konštrukcia čiastočného starobného dôchodku, zväziť možnosť postupného odchodu do dôchodku a pripraviť legislatíva umožňujúca transformáciu dlhodobých aktív občana na dlhodobý pravidelný príjem v starobe.

Na záver možno zhrnúť, že dekáda skúseností s budovaním konzistentného penzijného systému na Slovensku upozorňuje na previazanosť verejných so súkromnými finančnými zdrojmi pre starobné penzie, ich prepojenie na finančné trhy a odtiaľ prameniace vplyvy na deficit verejných financií. Vytvorenie druhého fondového piliera je zložitou predovšetkým finančnou operáciou, s ktorou sa musia vysporiadať verejné financie. Ďalším poznatkom je, že jednorazové „malé“ zvýšenie veku odchodu do dôchodku pri akcelerácii veku dožitia nie je dostatočným riešením, a pravdepodobne ani naviazanie rastu veku odchodu do dôchodku nebude konečným riešením. Ukázalo sa tiež, že pre veľkú časť starších ľudí ani posilnenie zásluhovosti (v prvom pilieri) či sporiaci efekt (v druhom pilieri) nezabezpečí sumu výsledného starobného dôchodku postačujúcu na život v starobe. Stále platí, že starobný dôchodok je len jed-

ným z prostriedkov finančného zabezpečenia sa starších ľudí, a preto od penzijného systému nemožno očakávať vyriešenie starostlivosti o starších spoluobčanov.

Literatúra:

- BALÁŽ, V. (2012): Pociťovaná a skutočná finančná gramotnosť. In: Ekonomický časopis, Vol. 60, No. 7 (2012), s. 659-680.
- BEDNÁRIK, R. (2014): Stav sociálnej ochrany na Slovensku (Situácia k 1.1.2014). IVPR, Bratislava, ISBN 978-80-7138-139-6
- BEDNÁRIK, R. (2012): Slovenská sociálna politika po vstupe SR do Európskej únie, Slovenská politologická revue, Vol. 12, 2012, No. 4, (s. 275-309), ISSN 1338-3140.
- BEDNÁRIK, R., ŠKORPIK, J. (2007): Transition from work to retirement in the Czech Republic and Slovakia, Policy Brief November 2007, ECSWPR, Viedeň.
- BEDNÁRIK, R. (2007): Vplyv dôchodkovej reformy na starších ľudí, Rodina práca 7/2007, IVPR, Bratislava, s. 3-33.
- (Ed.) BENGTTSSON, T. (2010): Population Ageing - A threat to the welfare state? The case of Sweden. Springer, ISBN 978-3-642-12611-6.
- BLEHA, B., ŠPROCHA, B., VAŇO, B. (2013): Prognóza populačného vývoja Slovenskej republiky do roku 2060, Infostat, Bratislava, ISBN 978-80-89398-23-2.
- DOMONKOŠ, T., JURČOVÁ, D., RADVANSKÝ, M., ŠPROCHA, B. (2013): Sociálno-ekonomická analýza demografického vývoja v SR s osobitným zreteľom

na vekovú skupinu 55-64 ročných. Centrum vzdelávania MPSVR SR, Bratislava.

- ĐURANA, R. (2012): Penzijný systém, kam SMERuješ?, INESS Policy Note 3/2012.
- HOLZMAN, R., PALMER, E. (2006): Pension reform, Issues and prospects for nonfinancial defined contribution (NDC) schemes, The World Bank, Washington, 2006, ISBN 0-8213-6038-8.
- KDH (2012): Volebný program. Národný program aktívneho starnutia, Vláda Slovenskej republiky, 2013.
- SMER (2011): Programové zameranie strany SMER - sociálna demokracia na roky 2012-2016.
- (Ed.) SZÉMAN, Z. (2013): Challenges of ageing societies in the Visegrad countries: Hungary, Czech Republic, Poland, Slovakia. Institute for sociology and Hungarian Charity service of the Order of Malta, Budapest, 2013, ISBN 978-963-89445-4-2.
- ZAIDI, A. (2007): Challenges in guaranteeing adequate pension incomes for women, ECSWPR, Viedeň, Policy Brief March 2007.
- Databázy Štatistického úradu Slovenskej republiky, Bratislava.
- Databázy Sociálnej poisťovne, Bratislava.
- Databázy Európskej komisie.
- Zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení.
- Zákon č. 43/2004 Z.z. o starobnom dôchodkovom sporení.
- Zákon č. 650/2004 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom sporení.

Autor pôsobí na Inštitúte pre výskum práce a rodiny.

Jsou na tom dnes pracující ženy lépe než před 20 lety?

Dvě desetiletí po přijetí Pekingské deklarace o právech žen jsou na tom ženy podle ILO jen nepatrně lépe než v době jejího přijetí, pokud se týká rovnosti v práci, a dosažený pokrok v této oblasti je stále nedostatečný. Kromě obecných rozdílů ve výši mezd žen a mužů existují ještě další rozdíly ve mzdách bezdětných žen a žen, které mají děti, v závislosti na tom, kde žijí a kolik dětí mají.

Co se týče politiky, legislativy a ratifikace mezinárodních standardů práce, nastal viditelný pokrok. Přesto ženy nadále zažívají diskriminaci a nerovnost na pracovišti. Na řadě míst světa ženy pracují na nízkopracovních pracovních místech, postrádají přístup ke vzdělávání, výcviku, mají omezenou vyjednávací a rozhodovací sílu a stále přítom na svých bedrech nesou odpovědnost za většinu neplacené pečovatelské práce.

Z celosvětového hlediska se rozdíl v míře participace mužů a žen na trhu práce od roku 1995 změnil jen minimálně. V současné době pracuje 50 % žen a 77 % mužů, zatímco v roce 1995 jich pracovalo 52 %, respektive 80 %. Podle odhadů by snížení rozdílu v míře jejich participace znamenalo v zemích G20 do roku 2025 příchod více než 100 milionů žen na trh práce.

Také ochrana během mateřství se zlepšila, i když mnohých žen se stále netýká. Zatímco se podíl zemí nabízejících mateřskou dovolenou v délce 14 a více týdnů zvýšil z 38 % na 51 %, přesto odpovídající ochranu v případě mateřství celosvětově nemá více než 800 milionů pracujících žen, což představuje 41 % všech žen.

V dnešní době ženy vlastní nebo řídí více než 30 % všech podniků, především mikro-podniků a malých podniků. Celosvětově ženy tvoří 19 % členů podnikových rad, ale jen 5 % či méně z nich působí v nejvyšší řídicí pozici.

Zatímco muži začínají přebírat více pečovatelské odpovědnosti, ženy nadále na svých bedrech nesou odpovědnost za rodinnou péči, která často zcela znemožňuje jejich přístup k placené práci, nebo je odsuzuje k práci na částečný úvazek, která není tak dobře placená. V EU ženy průměrně stráví pečováním a domácími pracemi 26 hodin týdně, zatímco muži jen 9 hodin.

Významným přetrvávajícím faktorem podryvujícím důstojnost žen a jejich přístup k důstojné práci je násilí. Zhruba 35 % žen je obětí fyzického nebo sexuálního násilí, které ovlivňuje jejich docházku do práce.

Přetrvává rozdíl ve mzdách mužů a žen, a to jak bezdětných, tak s dětmi. Ženy obecně vydělávají v průměru 77 % výdělku mužů, přičemž nejvíce se tento rozdíl zvětšuje u více vydělávajících žen. Pokud se na tento problém nezaměříme, nebude při současném tempu dosaženo rovnosti mezi muži a ženami před rokem 2086, tj. od nynějška za 71 let.

Kromě toho se podle ILO zdá, že se neopodstatněný rozdíl u mezd matek projevuje více v rozvíjejících se než v rozvinutých zemích. Celosvětově se zvyšuje s počtem dětí, které žena má. V mnoha evropských zemích má jedno dítě jen malý negativní vliv na výši mzdy, ale ženy se dvěma a především se třemi dětmi to pociťují mnohem více. V rozvojových zemích má na rozdíl ve mzdě vliv i pohlaví dítěte, protože dcery spíše pomáhají s domácími pracemi a péčí, což méně ovlivňuje možnosti jejich matek na trhu práce.

Zdroj: ILO

Regionální trendy vývoje zaměstnanosti v roce 2015

V Evropě bude trh práce zvýšenou měrou negativně ovlivněn politickým a ekonomickým vývojem, který ve velkých evropských zemích zpomaluje. Ekonomické zotavení zůstává nejisté a slabé. Bude složité dostat nezaměstnanost zpět na předkrizovou úroveň.

V Latinské Americe růst výrazně oslabil a ovlivnil i trh práce. Pro roky 2014 a 2015 se předpokládá propad HDP poprvé od roku 2002 pod úroveň rozvinutých ekonomik. Trend vývoje nezaměstnanosti zůstane vzestupný pro region jako celek, míra nezaměstnanosti mužů zůstává výrazně nižší než u žen, i když se rozdíl mezi nimi od roku 2000 výrazně snížil.

Snížení růstu v Číně ovlivňuje perspektivu růstu ve Východní Asii. Pokles ekonomického růstu zde vedl k pomalému, ale stabilnímu růstu míry nezaměstnanosti (z 4,2 % v roce 2010 na 4,7 % v roce 2014), která více postihla mladé lidi.

V Jižní Asii pokračuje růst bez vzniku pracovních míst, s vysokou mírou neformálního zaměstnávání a tzv. pracovní chudobou. Mezi lety 2010 a 2014 celková zaměstnanost rostla o 1,8 % ročně. Jihovýchodní Asie byla postižena vývojem v Indonésii, největší ekonomice regionu, jejíž export zůstal od počátku roku 2013 velice slabý.

Složité sociálně-politické přesuny na Středním Východě a v Severní Africe nadále ovlivňují perspektivy zaměstnanosti v této oblasti. Růst HDP podle předpokladů zůstane v roce 2014 na úrovni 2,6 %, mírně nad úroveň roku 2013 (2,3 %), zatímco v roce 2015 by mohl dosáhnout 3,8 %. Tento růst ale nebude dostatečný na to, aby se snížila vysoká míra nezaměstnanosti. V zemích dovážejících ropu, u nichž se odhaduje růst na rok 2014 o 3 % a v roce 2015 o 4 %, potáhne růst ekonomiky domácí spotřeba. Nižší než průměrný růst je v roce 2014 očekáván v Egyptě a Libanonu, zatímco v Maroku a Tunisku by měl růst o 3,5 %, respektive o 2,8 %.

V Subsaharské Africe pokračuje silný růst, bez ohledu na infrastrukturní nedostatky a institucionální výzvy. Tato oblast má nejvyšší míru participace pracovní síly ze všech regionů, která je za rok 2014 odhadována na 70,9 %, zatímco celosvětový průměr dosahuje míry 63,5 %. Míra nezaměstnanosti pod hranicí 8 % podle odhadů zůstane na stejné úrovni až do roku 2016 včetně. Také poměr zaměstnanosti mladých a dospělých dosahuje hodnoty 1,9, nejnižší ze všech světových regionů. Současně má tento region vysokou míru „pracující chudoby“ a nejistého zaměstnání ze všech regionů. Důsledky šíření viru Ebola byly výrazné v nejvíce zasažených zemích západní Afriky, tj. v Guineji, Libérii a Sierra Leone. Ekonomické důsledky v Libérii činí v roce 2014 podle odhadů ekvivalent poklesu HDP o 3,4 %.

Zdroj: ILO